

IRENA NOVAK ZORKO

Elena

Moralo je biti sredi petdesetih. Elena se je rodila v prvo nadstropje velike hiše v centru mesta. Brezmadežno spočeta vsaj do prvih namigovanj izza dvokrilnih hrastovih vrat v drugem in tretjem nadstropju. Število ena je bilo njen edini zgodovinski spomin: ona ena sama, ena mama, ena soba, ena vrata, en kuhalnik, en umivalnik, ena mrzla voda in zunaj – en svet, ki se je začel pri cerkvenih vratih na vzhodnem koncu ulice in končal pri hotelskih vratih na zahodu. Vsa ostala števila so bila njena prihodnost, katere bi se bila veselila, če ne bi bilo tistih namigovanj izza vrat, ki so verjela v enega samega boga. Sveta trojica: Bog oče, Bog sin in Bog Sveti duh. Sveta družina z brezmadežno predzgodovino. To s števili jo je begalo: to je bilo edino eno, česar nista imeli, čeprav se je mama trudila. Za veliko noč jo je za vsak slučaj poslala s košaro v roki na vzhodni konec ulice, a ko se je vračala domov, ji je bilo jasno, da s to kupčijo ne bo nič. Ali je bilo premalo pod prtom, ki je prekrival košaro, ali je bil prt premalo umetelno izvezen, premalo čipkast?

Vse je bilo zaman. Za vsak izgubljeni ključ, ki je padel skozi rešetko kanala na dvorišču, in za vsake strgane žabe, ko je igra postala predivja, je bilo treba plačati račun. Mogoče je premalo izgovarjala Njegovo ime, mama pa prevečkrat po nemarnem. To je poskušala popraviti tako, da si je, nedolžna in brezmadežna, izmišljala grehe v spovednici p. Hieronima in Ga skozi naloženo pokoro nagovarjala v zaklinjajočih obrazcih. A skozi njuna vrata ni nikoli vstopil. En in Edini je živel za vsemi drugimi vrati velike hiše v centru mesta. Velik in širok je potreboval več sob, več vrat, kuhalnik z več ploščami, toplo vodo in vsaj troje povezanih src. Sveta družina. Enoumje na strani vseh vrat.

Veliko let pozneje sta dobili večjo sobo z dvema oknom in enim razgledom na sveto streho, ki se je naslanjala na zvonik. Ali jima je bila dana še ena možnost? Tako se ji je zdelo tistega poletnega večera, ko je skozi že skoraj popolnoma izrabljeni pogled čez prvo streho in čez luknjo, v kateri je skrivnostno ždel samostanski vrt, na drugo streho s podstrešnimi okni zagledala odprto lino. Na vrvi, napeiti med obema tečajema, se je sušila bela srajca mladega novinca. Rokavi so plapolali v večerni sapi in ponujali spravo, ki si je je tako želela. A bilo je prepozno. Zamera je bila pregloboka in rana, ki se je čez dan celila, se je znova odpirala vsak večer pred spanjem. Vedno bolj sveža in krvava je bila, ko se je sama dajala spat. Ni si dala ne večerje ne lahkonočnega poljuba, le pokrila se je čez nos do oči, prisluškovala in si izmišljala sence in zvoke, ki so prihajali izza stare omare. Oči je prilepila na kljuko vrat v strahu, da se bo ta, medeninasta in ubogljiva, upognila pod neznanim pritiskom. Mislila je na bele plapolajoče rokave in klicala Spanje kot svojega največjega rešitelja. Če bi znala, bi si takrat povedala pesem za lahko noč, pa bi lahko v njenem naročju laže zaspala in hitreje zrasla.

Moralo je biti na začetku šestdesetih. Nikoli ni zamudila šole in ne rojstnih dnevov, če je bila nanje povabljena. In povabljena je bila na mnoge, kajti vedno so jo krvavo potrebovali. Bila je tako rekoč – skoraj nepogrešljivi del vsake rojstnodnevne zabave. Pa ne zaradi moči, neodvisnosti ali upornosti, ampak nasprotno, zaradi šibkosti, odvisnosti in ubogljivosti, kar je rojstnodnevnikom njihov praznik popestrilo. Na svoj način so jo imeli radi, a svojo pravo ljubezen so vpričo nje vedno usmerjali v moč, neodvisnost ali upornost.

Tako kot njeno tretje poletje na morju, kamor jo je mama pošiljala s kolonijo Zveze prijateljev mladine. V Rovinju je bilo eno tistih žgočih in suhih poletij, ko so goreli gozdovi na sosednjem hribu. Vonj po dimu je bilo čutiti tudi med šotori. V nedeljo so prihajali starši na obisk, da bi pomirili vsa domotožja tritedenske odsotnosti. Skrajni potovalni domet Elenine mame je bil tradicionalni nedeljski obisk njene sestre v Kamniku, ko je iz odprtih oken dišalo po goveji juhi in je Ivanka Krašovec prepevala o belih rožah iz Aten. Rovinj pa je bil na koncu sveta. Vsaj tako daleč kot Atene. Stala je poleg Vite, zaradi katere se je bila tudi pustila poslati tako daleč, in Bernarde, ki je znala Malo nočno glasbo na klavirju pospraviti za malo malico. Iz jedilnice je dišalo po kavi, ki so si jo za uvod v prosto popoldne pripravili vzgojitelji in jo počasi srebali ob dolgih lese-nih mizah. Nekaj njih pa je mrkih obrazov dežurnih krožilo po taboru in nejevoljno štelu glave, ki jim bodo pokvarile nedeljsko popoldne. Na cesti pod hribom so tulile sirene gasilcev.

Vita in Bernarda sta staknili glavi in naredili načrt, kako bosta svoje napovedane starše skupaj odpeljali v najboljšo rovinjsko slaščičarno na najboljši vanilijev in čokoladni sladoled. Eleni se je vrtelo v glavi in planeti so zapustili svoja ustaljena mesta. Tak je konec sveta, tak bo konec sveta: sekunda, dve, bela svetloba in nič. Veliko let pozneje je ta prizor videla še dvakrat, in takrat je podvomila, da je prvi, izvorni, sploh resnični. V nekem muzeju, na neki sliki, dve drevesi, drugo ob drugem, ob poljski poti, listi se dotikajo in govorijo v dvojini, nedaleč stran pa osamelo drevo sredi polja z edninsko govoricico listov. V dnevni sobi, hčerino navdušenje nad lastno spretnostjo, iztegnjena dlan, kazalec in sredinec tesno skupaj ločena od prstanca.

Nemoč ali nespretnost? Takrat v Rovinju ni pomagal noben trik: ne sestradani pogledi, ne mahanje z repom, ne stanje na zadnjih dveh nogah, ne globoko sklonjena odhajajoča glava, s katero je dežurni izpolnil število vseh odprtih prstov na obeh svojih rokah. Do večera so preštete glave sedele pred prazno jedilnico in opazovale pojemajoči ogenj in vedno gostejši dim. Ko so jim ponudili popoldansko kopanje na plaži, so ga trmasto in uporniško zavrnile, da bi se lahko vsaka sama zase s svojo nemo edninsko govoricico in z iluzijo, da so po tem popoldnevu močnejše, usedle skupaj s povratniki iz mesta k večerji in postale navdih slikarju dreves na polju in nedolžna igra otroku.

Iz Rovinja se je vrnila v sobo, v katero bi lahko postavili dva klavirja, pa za pianista ne bi bilo več prostora, in v nosnicah jo je pekel dim požganih rovinjskih gozdov. Naslednji večer je spet čepela na balkonu, ki sta ga imeli v souporabi,

in skozi železno ograjo opazovala dogajanje na velikem dvorišču na severni strani hiše. Čez dan je imenitno služil kot najvarnejša igralnica: na jugu velika vrata, ki so vodila na ulico, na severu pa čez dan zaprta vrata, ki so vodila v kino. Njen Kino je bil njen drugi dom in njena druga igralnica. Dopoldan, ko so čistilke pometale in s črno mastno pasto mazale tla, so ji parter, balkon in stranska balkona služili kot igralnica. Med vrstami lesenih in neudobnih stolov je izvajala nori slalom, ki ga je zaustavil le na tleh odvržen reklamni letak za filme, ki so prihajali z nekajmesečno ali celo nekajletno zamudo. Za Eleno so vedno prišli pravočasno. Pozno popoldan, ko je ostala sama na dvorišču, ker so starši njene igralske sotovariše hitro pobrali iz njene družbe s kratkim, a pomenljivim, »Gor!«, je na prizorišče stopil stari biljeter Nikola, striček Niko, položil prst na usta, odprl vrata v dvorano in jo posadil na prvi prosti priklopni sedež. Tako je bil njen Kino nešteto krat njen drugi dom z vrhunskimi vzgojitelji in učitelji, ki so jo naučili skoraj vse, kar je sicer tako natančno opisano in zapovedano v kateri koli pedagoški ali didaktični literaturi. Njena estetska in etična merila so bila v dvorani njenega Kina prvič umerjena in potem v isti dvorani mnogokrat izzvana, zanikana, potrjena, dokler jih ni stremirala in privedla do take popolnosti, da je zunaj dvorane takoj spregledala njihovo pristnost ali ponarejenost. Plavati se je učila ob Esther Williams, peti ob Genu Kellyju, smejati ob Formanovem Črnem Petru, jokati ob poljskem Gospodu predsedniku, nič razumeti, a ob tem globoko spoštovati filmski jezik ob slovenskem Plesu v dežju, trpeti ob Devetem krogu, imeti rada edino mambo ob Potokarjevi Meti v Samorastnikih, sovražiti ob Baladi o trobenti in oblaku in Ciociari, ljubiti življenje ob Giulietti Massini v Cesti. Ali je zato tako pekel dim v nosnicah?

Nikoli pa je njeni učitelji v dvorani niso naučili braniti se in udariti nazaj. Ko so se prižgale luči, ni nikdar prišla ven stisnjenih pesti, ampak vedno kot v slow motionu, zavita v meglice pravkar izživete iluzije, in se čepe stisnila v kot železne ograje na balkonu. Če bi znala, bi si takrat povedala pesem, pa bi mogoče laže zrasla.

Moralo je biti konec šestdesetih. Prihajali so novi časi, časi odprtih rok, radodarnější časi. Nikoli ni izvedela, kako je mami to uspelo, a iz ene velike sobe z dvema oknom, ki je menda pred vojno služila kot privatna ordinacija neke mu znanemu zobozdravniku, sta s čudežno predelitvijo dobili dve sobi, vsako s svojim oknom, kuhinjo brez okna, kopalnico in predsobo pa so jima dodali, predelani iz dveh shramb – dar dveh sosednjih trisobnih stanovanj, kjer so obvladali trgovanje in istočasno temeljito obnovili svoje številne prostore. Balkon sta sicer izgubili, a Elena bi železno ograjo in pogled na njen Kino, če bi ji ponudili to možnost, že dosti prej zamenjala za kopalnico. Da jima več ne bi bilo treba ob nedeljah zjutraj po stopnicah navzdol, po ozkem hodniku zadaj za staro hotelsko kavarno, skozi stranska vrata na desni strani stare hotelske recepcije, mimo receptorja, ki jima je vedno znova pošiljal mešane poglede, navzgor po stopnicah s temno rdečo preprogo, ki se je udirala pod njenimi koraki ravno tako, kot se je udirala pod koraki pomembnih in nepomembnih gostov

hotela, v prvo nastropje, in potem po dolgem hodniku mimo hotelskih sob do konca, kjer je bila velika kopalnica za tiste sobe, ki te še niso imele.

Po hotelskem zraku je krožil močan in vpadljiv vonj po milu, ki ga bo spet zaduhala desetletja pozneje na poti okrog najčarobnejšega jezera na svetu, ko ji bodo naproti prihajali prijazno postarani in bledeči angleški hotelski gosti: Good morning. – Good morning. Vso to pot od njune sobe do kopalnice sta se morali delati nevidni, kajti hotelskim delavcem, kar je mama bila, so tovrstne zlorabe bile strogo prepovedane. Pred kopalnico ju je vedno čakala stara sobarica Marija, ki je, ko ju je zagledala prihajati, že od daleč držala prst na ustih in jima z živčnimi kretnjami mahala, naj pohitita. Njeno tveganje je bilo veliko, a to je počela zaradi stanovske solidarnosti: tudi ona je brezmadežno spočela deklico in sta imeli vse samo po eno. Oči je imela stalno rdeče in vnete, ker je vsako noč sedela na prepihu pred kletnimi stranišči hotelske kavarne in pobirala prostovoljne prispevke pijanih ali razigranih gostov, katere ji je bilo dovoljeno zadržati v žepu debelo pletene sive jope. Tudi onidve bosta enkrat dobili svojo kopalnico.

Elena je toliko pare leta pozneje prvič videla spet v turški kopeli javnega kopalnišča, ki je bilo na vogalu ulice za mestno radijsko hišo. In tudi teh nedelj-skih jutranjih potovanj se je spomnila šele nekaj let pozneje, ko jim je profesor slovenščine na gimnazijski ekskurziji na Dolenjsko v neki cerkvi ob visečih slikah razlagal križev pot in si je zaželela, da bi bil tam tudi tovariš telovadbe iz osnovne šole, ki jo je tistega četrtega, tri dni pred hotelsko turško kopeljo in dvajset minut pred koncem ure, poslal pred vsemi sošolkami iz telovadnice zaradi vidno stare umazanije med nožnimi prsti. Zato bi kadar koli, kadar koli!, zamenjala železno ograjo in pogled na njen Kino za kopalnico.

A časi so bili še radodarnejši. Ne samo najemniško stanovanje s kopalnico s toplo vodo, v brezplačno uživanje sta dobili rodovitni svet ulice pod oknom. Elena ga je obdelovala vztrajno, a natančno, granitno kocko za granitno kocko. Vsakega aprila sta, edini v veliki hiši, odprli okni in jih nista zaprli do konca oktobra. Na široki, beli polici, razpokani od dežja in močnega južnega sonca, z rožami v porumenelih stiropornih loncih, je sedela ure in ure ter s strastjo cineasta spremljala valovanje ulice, plime in oseke ljudi. Na drugi strani ozke ulice so bila v isti višini kot njuni okni podolgovata in nizka okna uredništva revije, ki bo dobrih dvajset let pozneje pomagala metati svet s tečajev. In pozno ponoči, ko od strahu ni mogla spati in je čakala mamo, da se vrne iz službe in ji prinese hotelske ostanke prekmurske gibanice namesto izpuščene večerje, je iz teme opazovala mladega fotografa nasproti, ki je zdaj hitel levo in desno, se pojavljal za osvetljenimi okni ali pa izginjal v temo uredniških prostorov, in spet drugič mirno sedel ob pisalnem stroju pod majhno delovno lučjo, z obrazom, obrnjenim proti Eleni za zaveso.

Ta belo osvetljeni obraz s šopom las, ki mu je padal na čelo, je bil njena najlepša družba mnoge noči. Navezala se je na ta pogled, katerega bo počasi nekje in nekoč izgubila, kot nekje in nekoč izgubiš medvedka, ki je leta in leta

ležal ob tvoji blazini, ne da bi vedel kje in kdaj. Nekoč pozneje mu je bila na koncertu Tomaža Pengova ob spremljavi Polnilnice let predstavljena, in če ne bi bili tisto časi, ki niso prenesli deklarativne romantike in trpljenja v nikakršni obliki, bi mu razkrila ta pogled, stopila izza zavese, rekla hvala, a to bi bilo takrat krivoverstvo. Hvala! Če bi znala, bi si takrat povedala pesem, pa bi mogoče laže ...

Moralo je biti konec šestdesetih ali začetek sedemdesetih. Ob pol treh zjutraj je mama, v beli halji in ovita v težek vonj po potu, hotelski hrani in cigaret-nem dimu, prišla iz službe. Gibanico je položila na kuhinjski pult in zbudila napol spečo Eleno. Nekje je bil nekdo, ki je imel zvezo z njenim brezmadežnim spočetjem, in sedaj ga ni več. Spoznala sta se na začetku petdesetih med obveznim udarniškim kopanjem jarkov in potem je hodil sedet za mizo pred njeno blagajno v hotelske Rožce in sedaj ga ni več. Imel je že eno ženo, brez otrok, in tako je hotel, da tudi ostane, in sedaj ga ni več. Elena iz nekega češkega glasbenega filma, ki ga je mama videla sedemkrat in vedno znova prišla iz kina objokana, ji je dala svoje ime. In sedaj ga ni več. Pojedla je gibanico, popila kozarec ledeno mrzlega mleka iz hladilnika in mirno zaspala. Nekaj let zapored je prvega novembra na starem mestnem pokopališču zaman iskala kamen z njegovim imenom. Oče. Triinšestdeseti kvadrat, deseta vrsta, peti grob, ali pa je sedeminšestdeseti kvadrat, deseta vrsta, tretji grob?

Oče iz jarka. Oče za mizo. Oče v grobu. Oče v njej. Mama! Zjutraj je odprla okno, popila že napol ohlajeni kakav, s katerega je prej posnela kozico, ki jo je vedno silila na bruhanje, in odšla v šolo v bližini največjega mestnega parka in

nasproti nizke stavbe, kluba nekakšnih delegatov. Sošolka Petra, s katero je sedela skupaj v klopi, je bila edina, ki kosila ni jedla v šolski jedilnici, kjer se je vonj po topli hrani, prineseni iz bližnjega vrtca, mešal s plastičnim vonjem po linoleju in svežim telesnim vonjem otrok. Petra je imela vsak dan v puščici čarobne bone za kosila v tistem klubu nekakšnih delegatov. Elena jo je velikokrat pospremila do širokih steklenih vhodnih vrat, in ko je Petra izginjala v notranjost, je skozi ozko zapirajočo se špranjo lahko videla temno rdečo preprogo, po kakršni sta z mamo hodili na nedeljska kopanja, in zadišalo je po piti. Pomahala je v pozdrav Petri, in ta ji je, vedno dobrovoljna, odmahala nazaj.

Nekega dne pa, taistega leta, ko sta sosedovali v klopi, je Petra prišla v šolo brez barve in brez nasmeha. Njen obraz, ki je imel že v tistih rosnih letih gubice od smejanja, je bil tiho sklonjen nad barvitimi italijanskimi zvezki. Po šolskih hodnikih se je šepetalo, da je njen oče padel v nemilost in da sedi. Niso drezali vanjo. Ni več imela čarobnih bonov, pa tudi v šolski jedilnici ni jedla, ampak je nosila obilno malico s seboj in jo vedno ponudila Eleni. Morala se je spet začeti smejati, ker kadar se srečata, ima nove gube od smejanja in stare poglobljene. Oče. Pred malo maturo sta skupaj izpolnjevali obrazce za prijavo na srednjo šolo. Petra je bila že na drugi strani, Elena pa se je ustavila na samem začetku.

Ime in imek. Leto rojstva. Kraj rojstva. Ime matere. Ime očeta. Dolgo je premišljevala, ali naj naredi tako kot mama, kadar izpolnjuje podobne papirje: križec – je bil, a ga ni več. Vdove prijazneje gledajo in, predvsem, ne sprašujejo neprijetnih vprašanj. Ni pa res! In bila je v letih, ko zlasti od drugih pričakuješ in zahtevaš resnico in samo resnico. Kaj če drugi, istih let, ki isto mislijo kot ona, pričakujejo in zahtevajo od nje resnico in samo resnico? Črtica – ni ga bilo, ga ni in ga ne bo. Kdo to bere in kdo potem to ve? Zvesta duhu svojih let je narisala odgovor in skrivala prvo stran pred Petro, kot da bi se igrali države, mesta, reke, gore, vode. Če bi znala, bi si takrat povedala pesem, pa bi mogoče laže ...

Moralo je biti na začetku sedemdesetih. Moralo je biti približno takrat, ko je Ali MacGraw zaradi levkemije umrla v naročju Ryana O'Neilla, Robert Redford in Paul Newman sta, držeč se za pas za naboje, skočila z visoke pečine v kanjon razpenjenih brzic in Catherine Deneuve je vsako popoldne oblekla kostim Coce Chanel, vzela črno torbico in odšla v hišo neke Madame, da bi našla novo življenje zase in za svojega bolnišnično sterilnega moža. Motorka, ki je vsako jutro ob 6.15 odpeljala s tretjega perona proti Trstu, je bila tudi tisto soboto nabitno polna kljub dodatnim vagonom. Ne da bi se popolnoma razumela, sta si Vzhod in Bližnji zahod tu prišla najbliže. Eni bi kupili vse, drugi bi prodali vse. Kupovanje svobode v velikih magacinih, kjer je pločnik pred vhodom imel vonj po morju, nadstropja za vhodnimi vrati pa po različnih parfumi, je pomenilo hkrati opoj in streznitev. Več dostojanstva si nabral, preden si tretjič v letu vstopil v tržačana, več si ga izgubil pred brezhibno naličenimi prodajalkami, nabitimi s skrivnostno ponosno erotiko. Elena je z Nino, Vero, štirideset tisoč lirami in neuglednim temnorjavim potnim listom, kjer so prazne

strani hlepele po daljavah in milosti ali dobri volji carinikov – dati žig, obstala pri avtomatskih vratih. Vedno znova jo je presenetil tujski pogled z vlaka, vozečega mimo domačega mesta: neznana obtirna panorama je v dnevni svetlobi pod kolesi vlaka očitajoče ropotala – kar! kar pojdi! In kako drugače so škripale zavore ob prihodu motorke na večerno osvetljeno domačo postajo. Dobrodošla na domačih ulicah, ki pa nikoli več niso bile tiste, ki jih je zapustila pred dvanajstimi urami. Nov kiosk na križišču.

V plastični Coin vrečki pa alimacgrawjevska pletena kapa s širšim robom, zadnja LP plošča Cata Stevensa Tea for the Tillerman in kozarec nutelle – vse to za dovoljenih štirideset tisoč lir, katerih dinarsko protivrednost je mama prejšnji večer za previdno zaprtimi vrati spalnice potegnila iz omare, izpod tretje brisače s kupa na drugi polici od zgoraj. Štirideset tisoč lir za trideset minut samovšečnega, sicer vsakodnevnega sprehoda po edini mestni promenadi od šole mimo zamaščene in zarošene odprtine v sivi steni stare banke, skozi katero so postregli s pomfritom, oblitim z majonezo, do stare kavarne z neprestano spreminjajočim se nadstreškom in najboljšimi šamšnitami v mestu.

A vse je bilo zaman: rojena vsaj pet let prepozno, da bi lahko pustila svoj zvezdni odtis na pločniku, in vsaj pet let prezgodaj, da bi ji bilo to vseeno. Da bi ji bilo to vseeno. Če bi ji bilo vseeno, potem bi bilo vse čisto drugače tisti četrtek ob pol šestih zvečer. Mama je imela večerno službo – od petih popoldne do dveh, treh, štirih zjutraj ..., do zadnjega gosta, ki je z zamegljenimi očmi in otopelimi prsti počasi odpiral denarnico, da bi pomiril nestrpnega plačilnega, čigar nova izmena se je začela ob sedmih zjutraj, čez nekaj ur. Ob štirih si je natančno zlikala belo haljo, ki je na sprednji strani imela dva svetloroza madeža in na dnu žepa enega svetlomodrega – niti večkratno pranje v lugu ni moglo do živega vinu in kemičnemu svinčniku. Roke si je namazala z Atrixom, čudežnim mazilom za kožo, ki je izpostavljena nenehnemu obdelovanju z vodo in pralnim praškom.

Ali si že naredila domačo nalogo? Se imaš kaj za učit? Pojej kaj! In je zaprla vrata za seboj. Elena je skozi kukalo gledala, kako je mama odhajala po stopnicah navzdol, počasi, kot v sanjah, kot v filmu, kot z zavezanimi očmi – pomilostitev pravkar zavrnjena. Da bi ji bilo to vseeno! Če bi ji bilo vseeno, potem bi bilo vse čisto drugače tisti četrtek ob pol šestih zvečer. Pozvonilo je čisto navadno, čeprav je pozneje, ko je obnavljala dogodek od minute do minute, vedela, da je bil prst na zvoncu pripravljen izgubiti ali dobiti vse. Zvonec odpira vrata. Odprla je vrata. Na vrhu stopnic, na katere je padal temnozeleni mrak edinega drevesa z dvorišča, je v trikotu svetlobe iz predsobe stal Peter. Sošolec. Pred pol leta je Eleni in mami pomagal nositi tono in pol trboveljskega premoga z dvorišča v klet: štiri ure, za eno zimo – in potem ju je mama častila s sladoledom. Oče mu je umrl, še preden je prišel na gimnazijo, in če je pogovor nanesel na starše, besede oče ni nikoli izgovarjal po nemarnem. Stal je v tistem trikotu, pomaknjen malo v desno, ne čisto na pragu, ampak dva koraka nazaj, kot da si je načrtno pripravil manevrski prostor za besede in kretnje, če bi do njih sploh prišlo. Roke je imel v žepu plašča, črnega, težkega in predolgega, ki ga je

podedoval od očeta in ki ga je Elena videla le enkrat prej, ko je v njem prišel na novoletno zabavo razreda. Na glavi je imel črn, verjetno tudi očetov, klobuk s širokimi krajci. Peter, tako resen, dostojanstven in slovesen. Elena je začutila smešnost in resnost trenutka naenkrat. Smešnost je zahtevala lahkotno obnašanje, resnost pa ni dopuščala niti tega, da bi ga povabila noter, ker je vedela, da ji ne bi bila kos. Z mirnim glasom, ki je sicer imel Eleni nekoliko neznan nastavek, in z besedami, v katerih so bili vsi samoglasniki izgovorjeni brezhibno, jo je prišel uradno zaprosit, da bi hodila z njim.

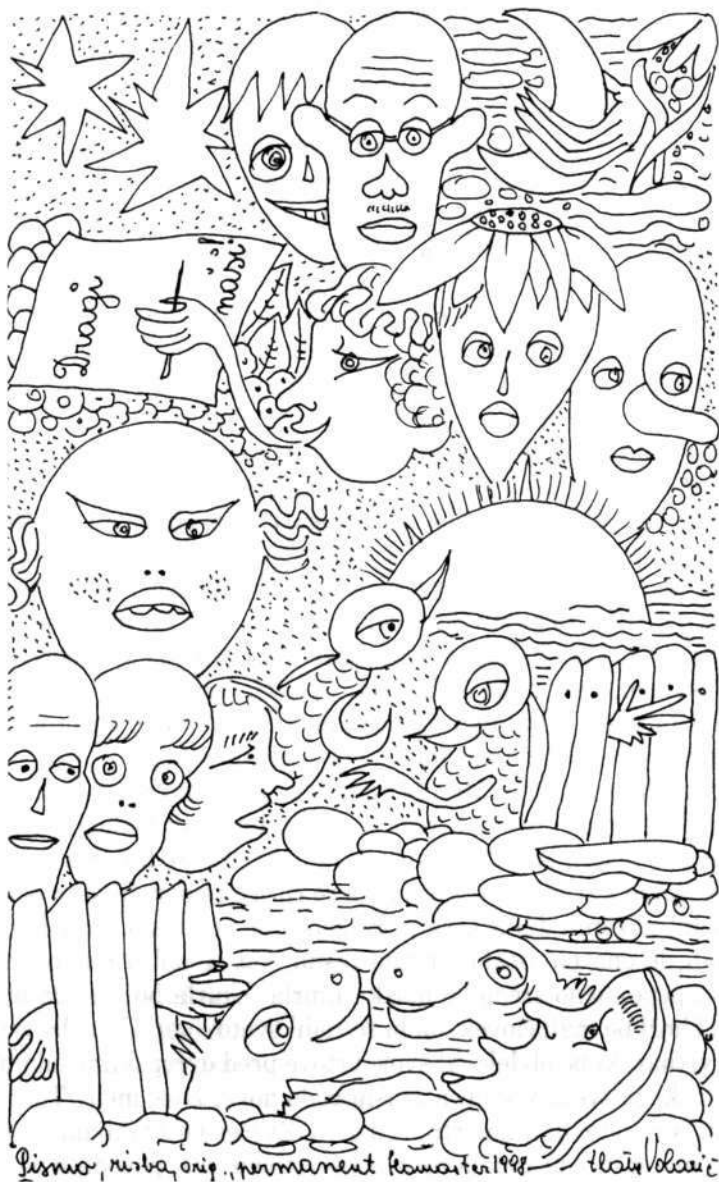
Zgrajen svet okoli te črne resne postave jo je prestrašil. Stala je, brez glave, brez zvezdnega odtisa na pločniku, z mamo, ki je skozi kukalo odšla brez pomilostitve, ter lahkotno in trdo, v skladu z ocenjenim trenutkom, zavrnila prst na zvoncu. Da bi ji bilo vseeno. Če bi ji bilo vseeno, bi se usidrala v ta svet, ki se je risal v trikotu svetlobe, in pozabila na lepo vido. Zaprla je vrata in zaprla kukalo, saj bi tisti mali krog svetlobe lahko oddal nekaj, kar ni bilo mogoče reči. Nič več ni bilo mogoče reči. Ni ji bilo vseeno. Trideset let pozneje, ko bo snemala krog prstana z roke in risala svoj krog, bo razumela vse dostojanstvo prsta na zvoncu. Vsaka bitka z lepo vido je izgubljena bitka, ne glede na izid. Lepim vidam ostanejo tržačani ob 6.15, prstom na zvoncih – dostojanstvo zarisanega kroga. Če bi znala, bi si takrat povedala pesem, pa bi mogoče laže ...

Moralo je biti nekje sredi sedemdesetih. Desetega julija 1975. Ob bazenu. Sredi gozda. Deset kilometrov od Lancastra v Pensilvaniji. V katoliškem kampu. Elena, gostujoča vodnica iz Evrope v programu mednarodne izmenjave vodnikov, je sedela na ameriških tleh in vdihavala ameriški zrak. Skozi toliko ekshalirane samote, kot je z njo prepojen ameriški zrak, se lahko prediha le s tujstvom: vdihni Ameriko in izdihni Evropo, vdihni Ameriko in izdihni Šmarno goro, vdihni Ameriko in izdihni regrat v solati z ocvirki, vdihni Ameriko in izdihni Prešernovo Vrbo. Zadaj za šotorom, v katerem njena ameriška prijateljica, Helen, z vzdevkom Grasshopper, opravlja svojo redno jutranjo meditacijo, zmoli prvo kitico iz Vrbe, ki jo prvič fizično začuti, in izjoče Jadransko morje, da spere tuji svet, spere tuje vzročne ter posledične odvisnike, ki se dan za dnem plazijo vanjo s tujimi besedami. Potujčevanje stare Evrope uspe šele mnogo let pozneje. Na festivalu jagod, kjer anahronistični Amiši sredi Pensilvancev prodajajo domačo jagodno marmelado, misli, da razume vso zgodbo Novega sveta, ki najprej prodaja, potem pa kupuje svoj lastni svet' Marka. Kot mačka, ki se v neki nori igri podi za svojim repom.

Na zadnji dan Grasshopper in Elena sredi travnika zbereta otroke svoje skupine v krog in skupaj čakajo starše, ki prihajajo ponje. Poleg Elene sedi dvanajstletna Paula, ki se je, iz Eleni nerazumljivih razlogov, nanjo zelo navezala. Teden pred tem na deževno nedeljo ji je v toplem hlevu s tremi konji, ki je stal na robu kampa, Elena povedala vse o Evropi, o Šmarni gori, o regratovi solati z ocvirki, o Vrbi. Ko se pred krogom pojavita Paulina starša, Paula zagrabi rob Elenine stare indijske tunike, ki jo je Elena kupila v Intershopu na ulici, ki je vodila proti železniški postaji starega evropskega mesta, in je noče več izpusti-

ti. Med jokom, kričanjem in prošnjami, naj jo Elena vzame s seboj, oče razkačeno odtrga Paulo, ki v rokah drži kos njene tunike. What have you done to her? How dare you take away our child from us? Paula pa kriči in otepa z rokami.

Na pomoč pride oskrbnik kampa, ki ga kličejo Major – visok in vitek petdesetletnik, vojni veteran, s kratkimi, na krtačko – crew cut – ostrizenimi sivimi lasmi, vedno oblečen v modro Levi's srajco in Levi's kavbojke na ozkih bokih. S svojim temnozelenim džipom in s svojim stalnim sopotnikom na sedežu poleg,

z navpično prislonjeno puško, katere cev moli iznad vetrobranskega stekla. Z džipom in puško je drvel vse pretekle tedne podnevi po poteh kampa, ponoči pa po dolgem in počez po gozdu, kjer je z dolgimi žarometi lovil in odganjal grozeče divje sekajoče se žaromete težkih motorjev Hell's Angelsov, ki so zaklepali vrata prestrašenih bungalov in vozlati vrvice še bolj ustrahovanih šotorov. Paulin oče je deklico trdo posadil v Majorjev džip, in ta je divje, puščajoč za seboj sledi v travi, odpeljal proti parkirišču, kjer je bil parkiran station wagon staršev. Elena ni nikoli več slišala za Paulo, a ko je dvajset let kasneje brisala prah v otroški sobi s sprano cunjjo, je v še komaj razločljivem vzorcu spoznala staro tuniko, katere rob je ostal v rokah male ameriške deklice, ki se je, kot si je Elena domišljala, oklepala skrivnostne stare Evrope in hotela začeti novo, brez neke neznane strašne izkušnje, polnejše bivanje tam, kjer so njeni predniki končali svoje staro. Zrahljala je blazini svojih dveh otrok in potem zamrznjena, kot v malo nenavadno zmontažiranem kadru, pomislila, ali se je tudi mala ameriška deklica tisti večer po odhodu iz kampa zvila v klobčič pod odejo in mirno zaspala na zrahljani blazini. Kot mačka, ki se v neki noro ponavljajoči se igri podi za svojim repom in potem utrujena zaspi na toplem radiatorju. Pesem.

Bilo je na začetku osemdesetih. Četrty maj. Umrl je državnik. Da bi se rodil nov svet in nov človek v njem. Elena je jokala in vedela, kar še vedno ve, da ni bilo nič narobe s tem, čeprav sta z Vojcem pozneje na Elenini ulici srečala znanega in močno spoštovanega intelektualca, ki jima je navrgel svoj odpor do masovne histerije in žalosti. Ta odkrita različnost čustovanj ljudi, ki so sedeli po svojih stanovanjih ali pa postavali po bifejih in vogalih ulic, je že kazala na rojstvo novega sveta in novega človeka. Kolektivna svoboda ali nesvoboda se bo skrčila na mero posameznika, ki bo, ujet v svojo svobodo ali nesvobodo, mahal in otepal z rokami kot mala ameriška deklica, da bi zvečer utrujeno zaspal na zrahljani blazini. Vsi so hoteli biti novi ljudje v novem svetu. Elena se je jezila na mamo, ki je smrkala in iskala čist robček, na mamo, ki je leta in leta pred 4. majem ob vsakem Ovaj, kako da kažem ... po televiziji, nekaj si mrmraje, nes-trpno vstala in odšla v kuhinjo na kozarec soka ali vode, da bi ne bila priča nadaljevanju Ovaj, kako da kažem ...

Elena je imela pravico jokati – še isti večer je zložila rdečo rutico in modro kapo z zvezdo v vrečko in jo skrbno spravila, ne da bi vedela, kako bo sredi devetdesetih na neki pustni torek uspela: s prečo na sredini in z dvema čopkoma, z modro kapo z zvezdo na sredi, z rdečo rutico za ovratnikom bele bluže in z mrežo, polno zbranih del Marxa in Engelsa, bo pokazala svoje barve. Vsi se bodo smejali, le ona bo ostala smrtno resna, kot se dobri pustni maski tudi spodobi. Na pepelnično sredo bo maska umrla. Umrla bo vas, da bi se rodilo velemesto. Umrl bo mali človek, da bi se rodil svetovljan. Umrl bo vrtničkar, da bi se rodil vrtnar, ki bo obdeloval svoje vrtove pred evropskimi saloni. Izginile bodo meje nekega sveta v svet, a zrasle bodo nove, žive, meje. Tudi Elena bo zrasla živa. Ne svetovljan ne vrtnar, a živa. Zvečer bo zrahljala blazino vsem živim okoli nje, mrtve pokopala na svojem vrtničku in si povedala pesem.